

LITTERATUR

APOLOGI OCH ANATEMA

TORSTEN NOTHINS MINNEN

Torsten Nothin: Från Branting till Erlander. Wahlström & Widstrand.

F. överståthållaren Torsten Nothins memoarer får sin dramatiska avslutning i följande dialog:

»En känd socialdemokrat frågade mig i augusti 1954: — Hur tänker Du rösta i höst TN?

— Jag tänker inte rösta alls.

— Varför det?

— Jag kan inte rösta mot det enda parti jag någonsin tillhört och i vars samtliga minoritetsregeringar jag varit medlem. Men jag kan ej med min röst stödja partiets nuvarande ledning.

Den frågande: — Att Du inte gillar regeringen förstår jag. Det är många, som har samma mening. Men Du kan väl inte svika Dina gamla ideal?

— Nej, det kan jag ej och därför kan jag ej med min röst stödja dem, som det gör.

Jag har också lämnat partiet.»

Sin syn på den utveckling — från Branting till Erlander — som förmått honom till det uppseendeväckande steget att bryta med sitt gamla parti, har Torsten Nothin framlagt i sin bok. Dess syfte har därmed vidgats från att vara blott och bart en redogörelse för det förflutna till att också bli en uppgörelse med samtiden. Minnesanteckningarna ändrar efterhand karaktär och blir till försvarsskrift och stridsskrift, en apologi för den gärning, som utförts av honom själv och vissa av hans generationskamrater bland socialdemokratiens ledare och ett anatema över hur vissa av efterföljarna förvaltat sitt arv.

När Nothin för sex år sedan lämnade sin tjänst som överståthållare, avböjde han tanken på att skriva sina memoarer. Vad är det som gjort, att han sedan dess kommit att ändra mening? Han antyder själv förklaringen i förordet till sin bok. »I övertygelsen att vi nu befinner oss i en vågdal i politiskt hänseende, bestämde jag mig för att publicera mina hågkomster. Jag förmenade, att om man ställde den nutida politiken i belysning av händelser och personer under en äldre generation, skulle ett bidrag ha lämnats till förståelsen för att ändring behöver ske i åtskilliga avseenden.»

Så länge han stod mitt uppe i sina offentliga värv, krävde de helt sin man och ännu vid avgången som överståthållare var han sysselsatt med så krävande uppdrag som ordförandeskapet i 1949 års försvarsutredning och utgivandet av Svensk Lagsamling. Först på senare tid har han fått ro att överblicka och begrunda vad han upplevt under ett händelserikt skede i svensk historia och på så sätt förskaffa sig det rätta perspektivet på dagens händelser. De iakttagelser han därvid varit i tillfälle att göra

har fyllt honom med stigande oro inför vad han inte kunnat undgå att uppfatta som en demokratiens kris i Sverige.

Det första vittnesbördet härom var Nothins år 1953 publicerade skrift »Regeringsmakt och rättssäkerhet». I den upptog han ur principiella synpunkter till granskning ett antal dekadensfenomen i vårt offentliga liv. Det var en skarp och slagkraftig kritik av administrativt godtycke i skilda former, som klart ådagalade att vi i vissa avseenden var på glid mot ett tillstånd av rättslöshet. Nothins debattinlägg väckte berättigat uppseende och mycken irritation, men ingen kunde bestrida att det förestavades av omsorg om grundvalarna för vårt svenska rättssamhälle.

Nothins nu utgivna bok utgör, vilket i alltför ringa grad uppmärksamhets av kritiken, en naturlig fortsättning på den föregående. De principfrågor, som diskuterades i »Regeringsmakt och rättssäkerhet» insätts i »Från Branting till Erlander» i sitt större sammanhang. De ges en historisk bakgrund, en praktisk tillämpning och en personlig belysning. Med en lätt överdrift kan man säga, att memoarens uppgift endast är att skapa relief åt författarens vädjan till dagens svenskar att icke uppge den lagbundna frihetens principer.

Detta är en synpunkt, som bör hållas i minne, när man tar del av Nothins bok. Endast så kan den rätt förstås. »Från Branting till Erlander» har ju inte bara blivit föremål för större intresse än nästan någon annan samtida svensk memoar, den har rört upp en veritabel storm i den offentliga debatten. I denna storm har själva meningen med boken bokstavligen talat blivit borta med vinden. Man har tillskrivit författaren subjektiva och osakliga motiv och förklarat att hans bok är en av personlig besvikelse och bitterhet förestavad hämnadeakt för lidna motgångar.

Ingenting kan vara orimligare än detta. Nothin kan inte gärna känna besvikelse och bitterhet över en bana som fört honom till rikets högsta värdigheter. Däremot kan han med fog känna besvikelse och bitterhet över att se hur de urgamla svenska rätts- och frihetstraditioner, som han själv och flertalet av hans jämnåriga inom socialdemokratien velat bevara och värna, nu trampas under fötterna av dagens makthavare. Det är ett motiv, som kan göra anspråk på att kallas objektivt och sakligt, och vad det lett till är icke en hämnadeakt utan räfst och rättarting av en gammal domare, som icke glömt att land skall med lag byggas.

»Från Branting till Erlander» sönderfaller, som av ovanstående framgått, på ett naturligt sätt i två huvuddelar. Den förra utgörs av författarens minnen från ett liv i det allmännas tjänst, den senare utgörs av hans synpunkter på hur det allmännas intressen för närvarande tillgodoses.

Memoardelen är alltså berättelsen om Nothins lika framgångsrika som arbetsfyllda karriär, vilken under loppet av femton år förde en ung hovrättsjurist från posten som lagbyråchef i finansdepartementet till posten som överståthållare i Stockholm via ledamotskap i samtliga socialdemokratiska regeringar som konsult resp. justitieminister samt generaldirektörsbefattningen i lantmäteristyrelsen. Under berättelsens gång får man veta allt eller nästan allt om ämbetsmannen Torsten Nothin — men i gengäld ingenting eller nästan ingenting om människan Torsten Nothin.

Från åtskilliga håll har också klagomål framförts över skildringens

torka och torftighet. Man har svårt att förneka att det ligger ett visst mått av berättigande i detta. Lika litet ur allmänmänsklig synpunkt som ur kulturhistorisk eller litterär tål Nothins memoarer en jämförelse med den rad av fängslade minnesböcker som på senare år utgivits av svenska politiker. Man finner hos Nothin ingenting av stilkonsten och idérike-
domen hos Wigforss, ingenting av den intellektuella rörligheten och nyfikenheten hos Palmstierna, ingenting av Z. Höglunds entusiasm och temperament, ingenting av Hugo Hamiltons kvickhet och frodighet.

Men hos Nothin finns i stället en lugn kraft, som imponerar både genom sin tyngd och sin behärskning. Hans återhållsamhet beträffande privata upplevelser väcker respekt, eftersom den markerar sakligheten i hans uppsåt. Den överbetoning av den offentliga insatsen, som blir en nästan oundviklig följd härav och ibland kan ge ett intryck av ett slags officiell egocentricitet, bör ses mot denna bakgrund. Man möter en stark och målmedveten vilja, som i pliktuppfyllelsen finner både sin uppgift och sin belöning. Det är tydligt att för Nothin innebär också hans bok fullgörandet av en plikt, förestavad av en känsla av ansvar inför det svenska rättsarvet.

Under sådana förhållanden kan man fråga sig om inte den ordknappa, kärva men strängt sakliga juriststil författaren begagnar och som är ett så typiskt utflöde av hans personlighet, lämpar sig bäst för den uppgift han ålagt sig. Han är inte humanist, utan jurist, han tänker inte djupt, men skarpt, han skriver inte litteratur, han pläderar — någon gång inte utan advokatyr — inför den högsta domstol, som är svenska folkets samvete. Det är en sträng, ofta hård, ibland oförsonlig gammal lagkarls framställning, hans *paysage d'âme* är frostigt och kargt, men det livas då och då av det bleka solljuset från en bister humor och luften är klar och frisk även när den är vass.

Det kan självfallet inte komma i fråga att inom ramen för denna anmälan mera ingående referera den självbiografiska delen av Nothins bok. Allmänt kan sägas, att den är ett värdefullt bidrag till kännedomen om vår nyare politiska historia, framför allt genom sina interiörer från de socialdemokratiska minoritetsregeringarnas tillkomst och verksamhet. Betydande intresse erbjuder också författarens personomdömen antingen de givits den biografiska skissens form eller inskränker sig till ett omnämnande i förbigående. Branting skildras med aktning och sympati, ehuru med öppen blick för hans svagheter. Ändå mer uppskattande är bilden av F. V. Thorsson; den är tecknad med en hos Nothin ovanlig personlig värme och det framgår klart, att han sätter Thorsson högst av alla de socialdemokratiska, ja kanske överhuvudtaget av alla de politiker han träffat. Sandler, Möller och — överraskande nog — Z. Höglund är de av hans egna generationskamrater han tycker bäst om, medan Wigforss blir föremål för skarp kritik.

Per Albin Hansson nalkas författaren med en attityd, som präglas av en egendomlig ambivalens. Ens första intryck av Hansson i Nothins framställning är klart osympatiskt, inte minst i samband med hans kupp-artade erövrande av ledningen inom arbetarpartiet efter Brantings död. Så småningom framstår han emellertid i en allt ljusare dager och till sist

utmålas denne cyniske och bornerade maktsträvar med sin oförskämda tur nästan som en fäderneslandets räddare. Det är svårt att inte instämma med den kritiker, som gissat att Hansson förgyllts för att efterträdaren skall verka så mycket mörkare. Nothin nyanserar dock till sist sitt omdöme i orden att Hansson inte var någon statsman som såg långt, men en mycket skicklig taktiker och en rejäl svensk.

Av äldre politiker, som drabbas av Nothins ogillande märks i första rummet den högt begåvade, men intrigante och narraktige Erik Palmstierna. Även Hugo Hamilton får en släng av slevan för sin otillförlitlighet. Bland högerpolitikerna omnämns Arvid Lindman med markerad kyla, medan däremot Ernst Trygger får flera erkännssamma ord. När det gäller de yngre socialdemokraterna ådagalägger Nothin en halvt motvillig beundran för Sköld och sätter tydligen ett visst värde på Torsten Nilsson. Erlander och Zetterberg är däremot utsatta för en ovilja, i vilken vrede blandar sig med förakt. De behandlas emellertid i den senare delen av boken.

Till den historiska framställningen må några randanteckningar göras. Viktigt är att notera Nothins ursprung i ett fattigt småländskt prästhem. Den miljö i vilken han fostrades kom att på ett avgörande sätt influera hans livsinställning. Här grundlades hos honom de fyra egenskaper, som dominerar hans karaktär och bär upp hans livsverk: arbetsamhet, plikttrohet, social ansvarskänsla och fosterlandskärlek. Arbetsamheten och plikttroheten insöp han med modersmjölken. Den sociala ansvarskänslan väcktes liksom känslan för hembygden under uppväxtåren i ett landskap, där naturens skönhet var lika iögonenfallande som människornas armod.

Hembygdskänslan vidgades till fosterlandskärlek och fosterlandskärleken alstrade i sin tur den försvarsvänlighet, som i så hög grad kommit att prägla Nothins offentliga gärning. Inför nedrustningsbeslutet 1925 kände han starka betänkligheter, men lyckas icke på ett fullt övertygande sätt förklara varför han underlät att demonstrera dessa betänkligheter genom att offentligen reservera sig mot beslutet. Med den frimodighet vilken annars utmärkte detta unga statsråd, som inte brukade tveka att ställa kabinetsfråga så snart hans samvete det fordrade, kan man inte annat än förvåna sig över att han i detta viktiga fall valde att tåga still.

Att hans försvarsvänlighet emellertid byggde på en ärlig och välgrundad övertygelse visade sig i den energi med vilken han efter sin utnämning till överståthållare — och utan varje uppmuntran från regeringens sida snarare tvärtom — arbetade för det frivilliga försvarets och det civila luftskyddets stärkande under 30-talet. Det var först efter krigsutbrottet han fann verkligt gehör för sina synpunkter i hithörande frågor. En annan insats vid sidan av den ordinarie överståthållartjänsten, som förtjänar att ihågkommas är hans verksamhet till förmån för ett intimare och konkretare nordiskt samarbete. Det är också nyttigt att bli påmind om att han på slutet av 30-talet tog upp tanken på grundandet av ett universitet i Stockholm, ett initiativ, som dock gick om intet till följd av Arthur Engbergs envetna motstånd.

Bland de många utredningar han ledde finns det särskild anledning att erinra sig den s. k. mammututredningen om folkförsörjning och samhällsfred. I dess digra betänkande uppdrogs riktlinjerna för den frivilliga

samverkan mellan parterna på arbetsmarknaden, som sedermera under namn av Saltsjöbads-andan låtit Sverige framstå som ett mönsterland, när det gäller lösandet av sociala konflikter. — Överhuvud kan man inte undgå att gripas av respekt inför storleken och mångfalden av de arbetsuppgifter, han under sitt rastlöst verksamma liv med framgång lyckats lösa.

En synnerligen intressant nyhet är att kung Gustaf V, när samlingsregeringen skulle bildas, bad Nothin hålla sig beredd om P. A. Hansson skulle vara oförmögen eller ovillig att åstadkomma en nationell koalition. Denna upplysning bör kanske kompletteras med en uppgift i Wigforss' memoarer om att Per Albin på tillfrågan av kungen om han ville inträda i en ministär Nothin skall ha svarat: »Näh, det vill jag visst inte!» Där emot är Nothin påfallande tystlåten om de rykten, som under krigets fortsatta lopp utpekade honom som blivande regeringschef. Att han var de s. k. finlandsaktivisternas statsministerkandidat är bekant och såväl Göteborgs Handelstidning som Stockholms-Tidningen lancerade honom vid olika tidpunkter under år 1940 som statsministerkandidat i hans egen skap av »den starke mannen». Även senare torde hans namn ha varit på tal vid ett par tillfällen i vissa kretsar. Härvidlag iakttar han en diskretion, som kan vara förestavad av takt, men kanske också av klokhet. Under alla omständigheter har man en känsla av att han skulle kunna berätta åtskilligt mer om krigstidens politiska spel bakom kulisserna, vilket ännu bjuder på många dunkla punkter.

En av dessa bidrar han emellertid till att klara upp och den gäller det famösa s. k. abdikationshotet. Han har här samma uppfattning som dåvarande utrikesminister Günther, nämligen att »abdikationshotet» var en bluff från Per Albin Hanssons sida och han stöder sin uppfattning med goda skäl. Om ett abdikationshot verkligen förelegat hade ju Per Albin f. ö. inte behövt nöja sig med den vaga antydning, bakom vilken han nu tog betäckning. Episoden bidrar just inte till att stärka sympatin eller aktningen för krigsårens statsminister. — Nothin kan här tala med så mycket större auktoritet, som han kände gamle kungen bättre än de flesta.

Just med hänsyn härtill är det förbluffande att de personliga intryck av Gustaf V han har att meddela i det avsnitt om monarkin som inleder senare delen av hans bok är så ytterst knapphändiga och intetsägande. Om denne konung, som han under tre decennier troget tjänat och vars rådgivare och förtrogne han varit, har han skrivit tre torftiga sidor delvis utfyllda med citat. Detta måste sägas vara en verklig besvikelse för den historiska forskningen. Mera utförligt och i synnerligen varmhjärtade och uppskattande ordalag uttalar sig Nothin om den bortgångne tronföljaren, prins Gustaf Adolf, som i hans framställning ter sig som en plikt-trogen och ansvarsmedveten, men till följd av sin blyghet missförstådd och oförtjänt impopulär furste.

Nothin förklarar sig vara principiell republikan men praktisk monarkist. Hans praktiska monarkism sträcker sig dock icke så långt att han i sin välvilja innesluter H. M:t Konungens Hov, som han tvärtom utsätter för *eine grausame Salbe*. Det är den enda passus i hans framställning där sinnet för proportioner svikit författaren och över vilken det följaktligen faller ett skimmer av komik. Nothins fruktan för hovets inkonstitutionella

inflytande förefaller högst överdrivet. Den ende inkonstitutionelle rådgivare om vilken det viskats i modern tid är en viss Torsten Nothin. Man har svårt att frigöra sig från den illvilliga tanken att författarens missnöje med hovet bottnar i en — i och för sig förklarlig — indignation över att den högste vaktaren av kungens hästar och hundar har högre rang än Stockholms överståthållare...

Från monarkin övergår författaren till demokratien och därmed tar hans uppgörelse med samtidens socialdemokratiska politik på allvar sin början. För att hans forna partivänner inte skall kunna beskylla honom för att stödja sitt resonemang på lättsinniga generaliseringar har han med utförlig dokumentering underbyggt sin kritik. Den gäller den skatte- och penningpolitik som undergrävt grundvalarna för vårt välstånd. Den gäller centraldirigeringen av samhällslivet. Den gäller kollektivanslutningens hot mot den fria åsiktsbildningen. Den gäller socialdemokratiska pressens och riksdagsgruppens bristande självständighet. Den gäller det administrativa godtycket och andra faror för rättssäkerheten och den gäller regeringens slappa och fega sätt att handlägga uppmärksammade rättsaffärer.

Beskattningen som reduktionsmedel är en politik som Nothin icke kan godta. Genom Gustav Vasas och Karl XI:s reduktioner stärktes statens finansiella ställning, men Wigforss' och hans efterföljares reduktion har, hävdar Nothin, haft motsatt resultat. Skattepolitiken har urartat till en konfiskatorisk klappjakt på dem, som har det bra. Tesen att »fattigdomen fördrages med jämnmod om den delas av alla», säger Nothin, är en förskönande omskrivning av svenskens nationalyte, avunden. Och skillnaden mellan Wigforss och Möller förklarar han spetsigt vara, att medan Möller ville göra det bättre för dem som hade det sämre, ville Wigforss göra det sämre för dem som hade det bättre.

När regeringen i valrörelserna hetsar mot »storfinansens», söker den efter en syndabock, säger Nothin, vilket är ett tecken på att man i Sverige börjat komma till insikt om den ekonomiska politikens misslyckande. Kan man vänta att landets industri- och affärsliv sköts bäst av herrar Hall, Kinna och Erlander eller av den s. k. storfinansens, frågar han, och undrar om den »mot samhället saboterande» medborgargrupp, som går under detta namn består av de företagsledare, som under de senaste decennierna byggt upp vårt lands ekonomiska styrka. De få förvaltarna med den stora makten — det är inte ett antal bolagsdirektörer utan det är regeringen! Den uppbär och disponerar en väsentlig del av nationalinkomsten, den handhar direkt en betydande del av rikets tillgångar och det är den som genom lagar och förordningar bestämmer hur de övriga får skötas. SJ och Norrbottens Järnverk är exempel på hur de få förvaltarna med den stora makten tillvaratar sina huvudmäns, dvs. svenska folkets intressen.

För den speciella försämring av penningvärdet, som kommer till uttryck i kronans minskade köpkraft, bär statsmakterna skulden genom sin allmänna politik, framhåller Nothin. En avsevärd del av dyrtiden är att tillskriva sättet för statsmakternas vård om penningvärdet. De som blir lidande härigenom är de små spararna med sina sparbanksböcker, det är de gamla pensionärerna, som skall leva av sin pension, det är de löntagare,

tjänstemän och arbetare, som lyckats utverka en löneförhöjning och sedan finner denna reducerad eller förbrukad genom penningvärdesförsämringen. Inflation är stöld, lyder Nothins drastiska slutomdöme om den sittande regeringens ekonomiska politik.

Lika bekymrad som Nothin är för urholkningen av vår ekonomi är han för urholkningen av vår demokrati. Han anför en rad exempel på de förfallssymptom, som enligt hans uppfattning börjat känneteckna sådana för demokratiens omistliga institutioner som det fria ordet, den sakliga upplysningen, den offentliga kritiken, åsiktsbildningens frihet och riksdagens självständighet, allt som en följd av regeringsmaktens tillväxt. Men även på rättsvårdens område finns enligt Nothin anledning till allvarliga bekymmer. Fullmaktslagarnas bibehållande i fredstid är av ondo. Det finns inget tillräckligt rättsskydd gentemot den administrativa lagtillämpningen, underhandsdirektiven från regeringen till underlydande instanser är en osund praxis och besluten i nådeärenden kränker ofta det allmänna rättsmedvetandet. Regeringens befattning med en rad ömtåliga rättsfall har undergrävt förtroendet för dess moraliska integritet. Nothins redogörelse för Molander-affären ger vid handen, att statsministern skyndade så långsamt han kunde av hänsyn till den förestående valrörelsen. I hans kommentarer till fallet Hedlund kan man läsa mellan raderna att det var Erlander, som förmådde Hedlund att kvarstå i regeringen av omsorg om koalitionen bestånd. Hans rekapitulation av Haijby-affären visar, trots att den ännu rymmer oklara moment, att regeringen i det längsta slog dövörat till för hans upprepade yrkanden om åtal mot Haijby för att därefter söka göra honom till affärens syndabock.

Nothins helhetsintryck av dagens svenska samhälle är att vi håller på att glida in i en centraldirigerad stat och hans slutsats blir att om icke en ändring sker kommer vår frihet och vårt välstånd att offras på den falska solidaritetens altare. Att hans kritik träffat en öm punkt och kommit i rätta ögonblicket visas bäst av att den förblivit obesvarad. Ingenting kan klarare avslöja den sakliga svagheten i socialdemokratiens position än att man icke vågat eller kunnat uppta Nothins allvarliga anklagelser till ett lika allvarligt bemötande.

Torsten Nothin anslöt sig av samvetsskäl till socialdemokratien på den tid då partiet var litet, befann sig i opposition och det var inopportunt att tillhöra det. Han lämnar det av samvetsskäl, när det är ett stort och mäktigt regeringsparti och ingenting kan vara opportunare än att tillhöra det. I Morgon-Tidningen har detta handlingssätt karakteriserats som motbjudande skenheligt. För ett något så när oförvillat omdöme förefaller det tvärtom att vara tilltalande ärligt. Nothin har i sin bok givit uttryck åt vad många socialdemokrater tänker och det skulle inte förvåna om många socialdemokrater också följde det föredöme han givit i handling. Han har visat Sveriges arbetare att trohet mot idealet om lagbunden frihet är viktigare än partisolidaritet. När ledarna sviker idealen kan idealen bara räddas om man sviker ledarna. Då blir avfallet ett sundhetstecken och avfälling en hederstitel. Avfällingen Nothin kommer att vara en påle i köttet på våra nuvarande makthavare. Han har ibland brukat kallas socialdemokratiens samvete. Därför att ledarna upphört att lyssna till det, har de inte lyckats bringa det till tystnad.

Gunnar Unger.

SLAVSYSTEMET BAKOM JÄRNRIDÅN

Problemets aktualitet

Den nyligen utkomna skriften »Die neue Sklaverei» (Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt a/M) av den amerikanske författaren och publicisten Roger N. Baldwin kan anses som en lika allvarlig som välkommen påminnelse om det brutala slavsystemet i länderna bakom järnridån. Ehuru talrika värdefulla böcker, ett otal instruktiva tidningsartiklar och auktoritativa institutioners undersökningsprotokoll om slavarbetet i Sovjetryssland och de totalitära »folkdemokratierna» har spritts bland allmänheten, är R. N. Baldwins studie i högsta grad aktuell och förtjänar den största uppmärksamhet hos alla vänner av mänskiorätt och frihet. Ty i den fria världen kan man nu lägga märke till en tendens av avtagande intresse för slavsystemet i öster såsom hos officiella organ i väster och i USA, vilka sistnämnda egentligen i första hand borde protestera mot den kränkning av Förenta nationernas grundprinciper, som slavsystemet utgör.

Roger N. Baldwin är högt skattad som författare till många böcker om mänskliga och medborgerliga rättigheter. Från 1917 till 1950 var han ordförande i det »Amerikanska förbundet för medborgerliga friheter». Från 1947 verkade han som officiell rådgivare i frågor om mänskliga rättigheter i Japan, Tyskland och Österrike. Som publicist av hög rang och förkämpe för frihetens och humanitetens ideal har han offentliggjort en mängd avhandlingar och artiklar i pressen. I den egenskapen har han vunnit namn som en oförskräckt fiende till totalitära system. Man måste hälsa med tillfredsställelse, att denne man, som åtnjuter internationellt anseende, nu har tagit till orda mot slaveriet bakom järnridån. I ett intressant företal till skriften anför Adolf A. Berle jr, som är jurisprofessor vid Columbia university och medlem av den amerikanska nationalkommittén för ett fritt Europa, bl. a. följande: »Tyvärr tror utrikespolitiska amatörer ofta, vad regeringar säger, medan erfarna fackmän mer dömer efter, vad regeringar gör. Baldwin, en känd icke-kommunistisk vänsterman, förklarar alldeles riktigt: 'Inte politiska fördomar utan grymma fakta har fört oss till förkastelsedomen över tvångsarbetet, ett av den kommunistiska polisstatens mest skriande missförhållanden.'» Denna förklaring bestyrkes fullkomligt i boken. På grundval av ett omfångsrikt material av fakta och officiella dokument skildrar författaren, hur slavarbetet först infördes i Sovjetunionen på 1920-talet, därpå efter hand blev mer och mer spritt och till sist fast förankrades som system. Utom Sovjetunionen omfattar skildringarna i boken slavarbetet i Tjeckoslovakien, Ungern, Bulgarien, Rumänien, Albanien, den tyska sovjetzonen, Polen, Jugoslavien och det »nya» kommunistiska Kina. Framställningen ger en saklig och objektiv översikt av slavarbetets talrika former i nämnda länder. Författaren tar konsekvent hänsyn till vetenskapliga forskningsmetoder, i det att han endast rör sig med obestridda fakta. Denna viktiga princip trädes inte för nära genom den populära framställningsformen. Tvärtom vinner boken på den, emedan den har blivit tillgänglig för vidare läsekrets.

Slavsystemets uppkomst och förankring. Viktiga historiska data. Lenins roll

Historiskt sett införde bolsjevikpartiet tvångsarbetet redan några månader efter sin erövring av makten. »Redan i januari 1918 utkom en förordning, som utgjorde första steget på den långa vägen till tvångsarbete i Sovjetryssland. Paragraf 1 i denna förordning lydde: Bland arbetsföra fångar skall bildas arbetsdetaljer för utförande av för samhället nödvändiga arbeten av en art, som icke är mer krävande än en vanlig grovarbetares prestation.»¹

Kort efter förordningens offentliggörande organiserades de första koncentrationslägren på tvångsarbetets grundval. Det rörde sig om jordbruksföretag, där kriminella förbrytare sysselsattes. Under inbördeskrigets år upprättades koncentrationsläger på skilda håll i jätteriket. 1922 sorterade 56 koncentrationsläger med en kapacitet av 24 750 interner under inrikesministeriets administrativa förvaltning. (Ibid., sid. 150.) De första större politiska deportationerna med tvångsarbete som straffskärpning ägde rum 1921. Som deportationsorter i detta avseende tjänade Solovetskyöarna i norr i guvernementet Arkangelsk, vilka på grund av sin stränga avskildhet från världen och sina råa klimatförhållanden betecknades som djävulsöar. Av dessa drakoniska åtgärder drabbades de matrosar i Kronstadt, som hade blivit vid liv efter det blodiga undertryckandet av matrosupproret i Kronstadt i februari 1921, och många borgerliga oppositionella element.² Från 1923 deporterades socialister och anarkister, alltså utpräglad politiska fångar, massvis till Solovetskyöarna. Inte utan sitt intresse är följande detalj: vid ingången till koncentrationslägret Pertominsk lästes med stora bokstäver på lägermuren parollen: »Leve den tredje internationalen!»

Det bör erinras om att under dessa år införandet av koncentrationsläger och tvångsarbete endast kunde ske på order av diktatorn och regeringschefen i Sovjetunionen, Lenin. Bolsjevismens grundare var också den som inspirerade de bestämmelser, som tjänade som laglig grundval för tvångsarbetet. Överhuvudtaget företogs de politiska deportationerna med tvångsarbete endast med Lenins sanktion, så länge som han ledde statens affärer. (Lenin dog den 21 januari 1924.) När R. N. Baldwin i sin bok anmärker, att Lenin aldrig föreskrev tvångsarbetet som ett element i en kommunistisk regim, får man väl förstå detta påstående så, att Lenin aldrig kunde tänka sig ett så väldigt slavarbetssystem, som efter hans död lagligen sanktionerades under Stalin. Denna omständighet kan likväl inte befria honom från ansvaret för hans tongivande roll vid införandet av tvångsarbetet. Begreppet slavlägers ersättande med de skyddande förklädnaderna »förbättringsanstalter» resp. »uppfostringsanstalter» ändrar ingenting häri.

¹ Citerat efter D. Dallins och B. I. Nicolaevskys arbete »Slavarbete i Sovjet», Natur och Kultur, Stockholm, sid. 150.

² Om Kronstadtupproret lämnade Svensk Tidskrift, häfte 4, 1954, en utförlig redogörelse.

Det nya slaveriets väsen

Författaren bortser inte från slavarbetets onda under tidigare sekler och i andra länder. Men han konstaterar en väsentlig skillnad mellan de gamla formerna av slaveri och de nya som praktiseras bakom järnridån, och detta till den ryska totalitära kommunismens nackdel. Hans omdöme är: »Den nya formen av slaveri, under ett politiskt system, som proklamerar sig som mänsklighetens befriare, kännetecknar den regim, varunder en tredjedel av världens folk lever. Denna nya form av ett gammalt ont har utvecklats i Sovjetunionen och utgör nu en väsentlig beståndsdel hos den kommunistiska polisstaten i varje land, där proletarietets diktatur härskar» (sid. 23).

Upplysande är förklaringen rörande sammanhanget mellan det kommunistiska partiets diktatur och slavsystemet. Slaveriets roll som medel att främja diktaturen och som grundval för samhällsekonomin klargöres tydligt i boken. Såväl de politiska faktorerna som de skilda faserna av slavarbetets utbredning behandlas ingående. Mycket åskådliga och övertygande är exemplen på likvideringen av de välbärgade bönderna som klass och de hänsynslösa massdeportationerna från de baltiska länderna. Ungdomen i dessa länder betraktas a priori som en latent opposition gentemot den totalitära regimen och deporteras till jätterikets mest avlägsna orter.³

Genom exempel från skilda industrigrenar illustreras i boken mycket åskådligt diktaturens intima samband med slavarbetet som ekonomisk grundval för regimen. Karakteristisk i detta avseende är guldbrytningen i distriktet Kolyma längst bort i nordöstra Sibirien. »Guldgruvorna», säger författaren, »är här den viktigaste industrin. Guldgruvorna i Kolyma har ökat Sovjets guldutvinning från 400 till 600 procent, men om det faktum, att guld det kommer från Kolyma, talar sovjetrapporterna inte längre» (sid. 30).

Och vidare följande anmärkningsvärda konstaterande: »Moskvas guld, en gång knappast förefintligt, är i dag en realitet. Enligt uppskattning ligger guldfyndigheter för tio miljarder inom Sovjets område. Sovjetunionen är den andra guldproducenten i ordningen i världen. Minst tre fjärdedelar av denna produktion torde uteslutande vara resultat av tvångsarbete» (sid. 31).

Slavarbetarnas antal i Sovjetunionen. Tvångsarbetet i Jugoslavien och Kina

Rörande antalet slavarbetare i Sovjetunionen anför författaren de uppskattningar, som har publicerats av skilda forskare och tidningsmän. Han förmodar, att siffrorna, som ligger mellan tio och femton miljoner, motsvarar verkligheten. Författaren till dessa rader delar den tyske skriftställaren och läkaren Josef Scholmers uppfattning, att antalet utgör om-

³ Förföljelsen mot de baltiska folken genom deportationer och slavarbete har flera gånger skildrats i Svensk Tidskrift, bl. a. 1951, sid. 305, 1953, sid. 575 och 1954, sid. 368—371. Likaledes behandlades frågekomplexet »Slavarbete i Sovjet och Östeuropa» tämligen utförligt i Svensk Tidskrift 1954, sid. 387—389.

kring femton miljoner. Josef Scholmer var i tre och ett halvt år strafffånge i Vorkuta och har efter sin befrielse i Västtyskland utgivit en värdefull bok »Die Toten kehren zurück», vilken kännetecknas av god kännedom om förhållandena i arbetslägren. Antalet femton miljoner slavarbetare har han uppgivit i en intressant intervju i tidskriften »Das Freie Wort» (Erste Augustausgabe, 1955, Düsseldorf). Denna uppgift torde, enligt vår åsikt, mer än alla andra uppskattningar, motsvara det verkliga förhållandet.

Av särskilt intresse är författarens konstateranden rörande tvångsarbetet i Titos Jugoslavien. Under de senaste åren besökes detta land av tämligen många turister från den fria världen. Men problemet om tvångsarbetet har de uppenbarligen inte haft något tillfälle att studera. I varje fall har, veterligen, hittills frågan om tvångsarbetet inte berörts i rapporterna om besök i landet. I boken »Die neue Sklaverei» erinras om, att Jugoslavien var det första av de kommunistiska länderna, som införde sovjetssystem. »Därmed kom också koncentrations- och slavarbetsläger in som ekonomiska och politiska verktyg för den kommunistiska politiken» (sid. 77). Sedan Titos Jugoslavien avbröt förbindelserna med Stalins Ryssland, kunde en viss tillbakagång märkas i myndigheternas dömande till tvångsarbete. Tvångskollektiviseringen av jordbruket, för vilket slavarbetet till stor del kom i fråga, inställdes i februari 1953. Sedan oktober 1951 har många lagar och förordningar till modifiering av »förbättringsarbetet» utgivits. »Likväl likviderades arbetslägren inte helt och hållet, och inte heller frigavs alla tidigare dömda fångar. Det medges officiellt, att tvångsarbetet består trots lagändringarna» (sid. 78). Enligt officiella uppgifter från det jugoslaviska inrikesministeriet uppgick år 1948 antalet av de till tvångsarbete dömda till ej mindre än 128 108, år 1949 till 93 593 och år 1950 till 136 396. Med all rätt betecknar författaren dessa siffror som enorma. Tvångsarbetarnas insättande sker på samma sätt som i Sovjetunionen och dess satellitstater. Bl. a. är det beryktade nazistiska koncentrationslägret Banjica numera ett kommunistiskt fångläger. »De flesta arbetslägren ligger i Serbien och Kroatien, de övriga fördelar sig över hela landet» (sid. 79). — »Liksom tidigare består i Jugoslavien i lagarna en grundval för internering i tvångsarbetsläger utan rättsligt förfarande. Det medgives, att alltjämt människor på administrativ väg skickas till tvångsarbetsläger, men formellt ger varken de jugoslaviska förbunds- eller delstatslagarna någon grundval för detta förfaringssätt» (sid. 97).

Tillståndet i de jugoslaviska lägren är ungefär detsamma som i länderna under Moskvans inflytande. I motsats mot andra länders kommunistiska regeringar har Titos regering från början öppet medgivit tvångsarbetets existens. De nämnda omständigheterna är emellertid ingen tröst för de olyckliga slavarbetarna. Ur de mänskliga rättigheternas synpunkt m å s t e tvångsarbetet i Titos Jugoslavien fördömas likaväl som Kremls koncentrationsläger.

I det »nya» Kina infördes slavarbetet från början samtidigt med att landet erövrades av de kommunistiska makthavarna. Tvångsarbetarnas antal uppgår till miljoner och åter miljoner. Enligt uppgifter från det fria kinesiska arbetarförbundet kan antalet slavarbetare uppskattas till aderton miljoner människor, vilka är internerade i 5 147 arbetsläger. Mrs.

V. L. Pandit, en indisk politiker, som inte är ovänligt sinnad mot den kinesiska kommunistiska regimen, berättade efter ett besök i Kina, att enbart vid byggandet av en enda stor damm två miljoner oavlönade, för detta ändamål »mobiliserade» arbetare insattes.

Det kan inte vara något tvivel om, att ju fler jordbrukskollektiv som uppstår, vilka formellt visserligen propageras som »socialistiska» men de facto fungerar som statskapitalistiska företag, desto mer kommer antalet slavarbetare att öka. Med hänsyn till landets jättelika befolkning kommer ledarna för det kommunistiska Kina att kunna överträffa de sovjetryska »socialistiska» kolchosernas metoder.

Enligt pekingtidningen »Jen Min Jin Pao» har chefen för säkerhetspolisen Lo Lo Jui Tsching meddelat följande direktiv: »Tvångsarbete för kontrarevolutionärer är ett oundgängligt medel för att likvidera den kontrarevolutionära klassen, liksom också ett grundläggande förfaringsätt för förbrytarnas förvandling till nya människor.» Denna förklaring påminner osökt om Stalins paroll »utrotande av kulakerna som klass», vilken nyttjades inte blott mot de välbärgade bönderna utan mot alla bönder, vilka betraktades som opålitliga av regimen. R. N. Baldwin berättar, att även i Kina hela befolkningsskikt utan hänsyn till deras politiska inställning släpas iväg till tvångsarbete.

Enligt en förklaring av den kinesiske utrikesministern Chou En Lai den 23 oktober 1951 i hans rapport till det nationella politiska rådgivande utskottet kan kontrarevolutionära element dömas till döden, varvid avrättningen kan uppskjutas två år. Denna frist måste användas till tvångsarbete i koncentrationsläger. Med hänsyn till deras uppförande eller, som ministern uttryckte sig deras »utveckling», beslutar statsmakten om deras vidare öde. En tidning i Peking, »Folkets dagbok», kommenterar denna förklaring sålunda: »Ett uppskov på två år betyder inte omedelbar frigivning efter två år. Efter uppförandet under dessa två år beslutas, om avrättningen skall ske. Om de inte har presterat tillräckligt eller inte vill ändra sin hållning, kan de när som helst avrättas. Även om de visar avsikt att förbättras, kan domen förvandlas till fängelse, också på livstid.» Med andra ord, den dömda slavarbetaren utsättes under två långa år för en raffinerad tortyr av ett hotande dödsstraff. Långvarigt slavarbete och avrättningens damoklessvärd är, vilket framgår av officiella handlingar, de särskilt verksamma medlen i det »nya» Kina för att omvända folket till kommunismen.

»Die neue Sklaverei» är försedd med ett avtryck av tvångsarbetslagarnas innehåll i de olika kommunistiska länderna samt med en omfattande litteraturförteckning. Till denna förteckning bör fogas den nämnda boken av Josef Scholmer »Die Toten kehren zurück» (Verlag Kippenheuer & Witsch, Köln) och den svenska upplagan av Charles A. Orrs utmärkta dokumentariska skrift »Stalins slavläger», en anklagelse mot det moderna slaveriet. (Fria Fackföreningsinternationalen, Bruxelles 1952, rekv. hos Landsorganisationen i Stockholm.)

Roger N. Baldwins värdefulla bok är genomsyrad av en anda av humanitet och en stark medkänsla för miljoner lidande människor. Den har utkommit i rätta ögonblicket, fyller en viktig etisk uppgift och förtjänar stor spridning.

Paul Olberg.